

ВЧИНЕННЯ ЗНАЧНОГО ПРАВОЧИНУ З ПОРУШЕННЯМ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ**COMMITMENT OF A SIGNIFICANT AGREEMENT WITH A VIOLATION
THE ESTABLISHED PROCEDURE**

Вінтоняк Н.Д., к.ю.н.,

старший науковий співробітник лабораторії проблем корпоративного права

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України*

Передбачена законодавством процедура погодження загальними зборами, наглядовою радою або радою директорів значних правочинів обумовлена здійсненням контролю за вчиненням товариством дій, які можуть значною мірою вплинути на його майновий стан. А це у свою чергу може мати негативний майновий вплив і на самих учасників товариства. Отримання згоди на вчинення значного правочину полягає в тому, щоб уповноважений орган сформував свою волю на укладення виконавчим органом товариства значного правочину.

Чинне законодавство передбачає критерії віднесення правочину до значного, відштовхуючись від останньої затвердженої фінансової звітності товариства. Водночас статутом товариства може бути передбачено додаткові чи інші критерії для кваліфікації правочину як значного. До інших критеріїв може відноситися не тільки вартість майна, а й сам предмет договору. Наприклад, в статуті товариства може бути передбачена заборона на відчуження будь-якого нерухомого майна товариства без згоди уповноважених органів незалежно від його вартості. Крім того, чинне законодавство передбачає можливість подальшого схвалення значного правочину, якщо правочин попередньо був вчинений без отримання відповідної згоди.

Порушення встановленого порядку вчинення значного правочину може бути підставою для визнання його недійсним. Однак, аналіз судових рішень свідчить про те, що навіть у випадку, коли вчинення значного правочину відбулося за відсутності згоди та відсутності схвалення його в подальшому, це не завжди є підставою для визнання такого правочину недійсним. Суди виходять з того, що потрібно встановити чи сторона договору мала реальну обізнаність про наявність обмежень повноважень виконавчого органу контрагента на вчинення такого правочину.

Зважаючи на це, з метою мінімізації ризику виникнення спору про визнання значного правочину недійсним, сторонам договору рекомендується додатково передбачати умови, які підтверджують, що укладений правочин не є значним для товариства. А у випадку подальшої кваліфікації правочину як значного, сторона договору зобов'язана надати рішення про надання згоди на вчинення правочину чи його схвалення.

Ключові слова: значний правочин, рішення загальних зборів, товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство, рішення суду.

The general approval procedure is provided for by law meetings, the supervisory board, or the board of directors of significant agreements due to the exercise of control over the company's actions which can significantly affect his property status. This, in turn, can have a negative property impact on the company's participants themselves. Obtaining consent to commit to a significant agreement consists of an order for the authorized body to form its will for the conclusion of the executive body of the company of a significant agreement.

The current legislation provides for the criteria for assigning the agreement to significant, based on the latest approved financial statements of the company. At the same time, the company's charter may provide additional or other criteria for qualifying the agreement as significant. Other measures may include not only the value of the property but also the property scope of the contract. For example, the articles of association may prohibit alienating any immovable property without the consent of authorized bodies regardless of their value. In addition, the current legislation provides for the possibility of further approval of significant agreements, if the agreement was previously executed without receipt of appropriate consent.

Violation of the established procedure for committing a significant agreement may be grounds for invalidating it. However, the analysis of court decisions shows that even in the case when a significant agreement was committed without consent and in the absence of its subsequent approval, this is not always a reason to recognize such a transaction as invalid. Courts proceed from the fact that it is necessary to establish whether the party to the contract had actual knowledge of the existence of limitations on the powers of the executive body of the counterparty to commit such an agreement.

Considering this, to minimize the risk of a dispute about the recognition of a significant transaction as invalid, the parties to the contract are recommended to additionally provide conditions confirming that the concluded agreement is not significant for the company. In the case of further qualification of the agreement as significant, the party to the contract is obliged to provide a decision on granting consent to an agreement or its approval.

Key words: significant agreement, decision of the general meeting, limited liability company, joint-stock company, judgment.

Вчинення значного правочину може зумовити значну зміну майнового стану товариства, а також вплинути на його діяльність, тому з метою захисту прав та інтересів товариства, а також його учасників від можливих недобросовісних дій зі сторони виконавчого органу, укладення значних правочинів потребує додаткового погодження зі сторони загальних зборів, наглядової ради чи ради директорів.

О. А. Беляєвич зазначає, що єдиною метою значних правочинів є захист приватних або публічних інтересів від негативних наслідків діяльності керівника (виконавчого органу) суб'єкта господарювання, які виявляються у істотному зменшенні майнової бази суб'єкта [1, с. 15]. Тому головним повинно бути те, що зацікавлені особи, в тому числі особи, які володіють корпоративними правами щодо юридичної особи будуть вчасно проінформовані про дійсний майновий стан юридичної особи, про сутність та наслідки правочину та погодяться у необхідній формі з його вчиненням, тобто приймуть на себе можливість настання будь-яких його наслідків [2, с. 309].

Відповідно до ч. 2 ст. 44 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» значним правочином є правочин, якщо вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності. Рішення про надання згоди на вчинення значного правочину приймаються виключно загальними зборами учасників, якщо інше не передбачено статутом товариства.

Згідно ч. 1, 2 ст. 106 Закону України «Про акціонерні товариства» значний правочин – це правочин, вчинений акціонерним товариством, якщо ринкова вартість предмета такого правочину становить 10 і більше відсотків вартості активів товариства, за даними останньої річної фінансової звітності. Статутом акціонерного товариства можуть бути визначені додаткові критерії для віднесення правочину до значного правочину.

Водночас законодавець передбачає певну диспозитивність норм та дозволяє учасникам товариства у статуті

визначити додаткові чи інші критерії, згідно яких правочин буде відноситися до значних. Ст. 44 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачає, що статутом товариства може встановлюватися особливий порядок надання згоди уповноваженими на те органами товариства на вчинення певних правочинів залежно від вартості предмета правочину чи інших критеріїв (значні правочини).

Наприклад, з аналізу рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 07 лютого 2023 року по справі № 909/207/20 [3] статутом товариства встановлено інший критерій віднесення правочину до значного. Зокрема «відповідно до п. п. 11.1, 11.1.2, 11.2 статуту значними правочинами товариства є будь-які правочини щодо належних товариству земельних ділянок та об'єктів нерухомості, незалежно від їх вартості. Рішення про надання згоди на вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є його предметом не перевищує 25% вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства приймається наглядовою радою. У разі неприйняття наглядовою радою рішення про надання згоди на вчинення значного правочину питання про надання згоди може винositись на розгляд загальних зборів».

Позитивним є те, що чинне законодавство передбачає можливість подальшого схвалення значного правочину, якщо правочин попередньо був вчинений без отримання згоди загальних зборів учасників товариства. Зокрема відповідно до ст. 46 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» значний правочин, правочин із заінтересованістю, вчинений з порушенням порядку прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки товариства лише у разі подальшого схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення. Подальше схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки товариства з моменту вчинення цього правочину. Аналогічні норми передбачені в Законі України «Про акціонерні товариства». В. М. Махінчук з цього приводу зазначає, що таким чином маємо два варіанти погодження на вчинення значного правочину рішенням учасників товариства: до і після його погодження [4, с. 101–102].

Однак, на практиці трапляються випадки й про несхвалення значного правочину. У випадку, коли, наприклад, значний правочин не було погоджено у встановленому законом порядку або в подальшому не схвалено учасниками товариства з обмеженою відповідальністю, то посадові особи солідарно несуть відповідальність відповідно до ч. 2 ст. 40, ч. 5 ст. 44 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та відповідають за збитки, заподіяні товариству.

Значний правочин повинен відповідати як загальним вимогам, які передбачені ст. 203 ЦК України для усіх правочинів, додержання яких є необхідним для їх чинності, так і вимогам спеціального регулювання відповідних правовідносин.

Наслідками недотримання вимоги про надання згоди на вчинення значного правочину можуть бути:

1) визнання правочину недійсним на підставі ст. 203 і 215 ЦК України як такий, що не відповідає вимогам законодавства. Непогоджений попередньо та не схвалений в подальшому правочин не зумовлює виникнення зобов'язань для сторін. За ч. 1 ст. 216 ЦК України недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю;

2) притягнення до відповідальності директора / виконавчого органу товариства [5, с. 276].

У справі № 911/3039/19 про визнання договору недійсним спір виник у зв'язку з тим, що постачальник товару звернувся до покупця з позовом про стягнення заборгованості з оплати за товар, а покупець звернувся із зустрічним позовом про визнання договору недійсним. Покупець стверджує що в порушення вимог статуту договір був укладений його генеральним директором без згоди наглядової ради.

У Постанові від 09 червня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду [6] щодо перевищення генеральним директором повноважень при вчиненні значного правочину зазначив наступне: «суди попередніх інстанцій встановили, що між постачальником та покупцем, укладено договір. Від імені покупця спірний договір уклав генеральний директор, який діяв на підставі статуту».

Відповідно до п. 14.9 статуту в редакції, затвердженій проколом загальних зборів акціонерів, що діяла на час укладення договору, генеральний директор здійснив свою діяльність на підставі законодавства України; генеральний директор має повноваження укладати від імені товариства договори та інші правочини, предметом яких є придбання, відчуження або можливість придбання / відчуження товариством майна (крім нерухомого), робіт та послуг, ринкова вартість яких становить до 10 відсотків вартості активів товариства за даними останньої річної фінансової звітності товариства.

Суди встановили, що на момент укладення договору та підписання специфікації, ринкова вартість товару, що є предметом договору, 11,36% вартості активів товариства. Загальна ж сума товару за укладеними специфікаціями становить 18,71% вартості активів товариства.

Відповідно до п. 13.2.18 статуту товариства в редакції, затвердженій проколом загальних зборів акціонерів, що діяла на час укладення договору, до виключної компетенції наглядової ради належить прийняття рішення про надання згоди на вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є його предметом, становить від 10 до 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства. З огляду на вказане, генеральний директор вчинив значний правочин.

Як встановили суди попередніх інстанцій, рішенням наглядової ради товариства, оформленим протоколом, відмовлено у схваленні правочину – договору; попередньої згоди на його вчинення до підписання генеральним директором наглядова рада також не надавала.

З огляду на викладене, Верховний Суд погоджується з висновками судів попередніх інстанцій про те, що генеральний директор вчинив значний правочин з перевищенням наданих йому повноважень за відсутності згоди або подальшого схвалення цього правочину наглядовою радою.

Щодо схвалення правочину подальшими діями, скаргник посилається на ст. 241 ЦК України, стверджуючи, що товариство подальшими діями з виконання договору схвалило спірний договір, а тому не може стверджувати про його недійсність. Верховний Суд не погоджується з цим доводом скаргника, виходячи з наступного.

У ч. 1 ст. 241 ЦК України дійсно передбачено, що правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання. Наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

Втім, положення глави 17 щодо представництва можуть бути застосовані лише за умови відсутності

в законі спеціального регулювання відповідних правовідносин. Відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» значний правочин, правочин, щодо якого є заінтересованість, вчинений з порушенням порядку прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки акціонерного товариства лише у разі подальшого схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення.

Таким чином, схвалити значний правочин, вчинений генеральним директором товариства могла лише наглядова рада цього товариства, адже відповідно до статуту товариства до виключної компетенції наглядової ради належить прийняття рішення про надання згоди на вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є його предметом, становить від 10 до 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства.

Враховуючи викладене, Верховний Суд погоджується з доводами покупця та відхиляє доводи постачальника про те, що наступним схваленням правочину законодавець не вважає винятково прийняття юридичного рішення про схвалення правочину, та, що схвалення може відбутися також як у формі мовчазної згоди, так і у вигляді певних поведінкових актів (конклюдентних дій) особи – сторони правочину, оскільки такі доводи суперечать приписам Закону України «Про акціонерні товариства».

Вирішуючи зазначений спір Верховний Суд зробив висновок, що генеральний директор вчинив значний правочин з перевищенням наданих йому повноважень за відсутності згоди та подальшого схвалення цього правочину наглядовою радою. Крім того, наголосив на тому, що схвалення значного правочину не може відбутися як у формі мовчазної згоди, так і у вигляді певних поведінкових актів (конклюдентних дій) особи, оскільки це суперечить нормам Закону України «Про акціонерні товариства» відповідно до яких схвалення акціонерним товариством значного правочину здійснюється у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення.

Водночас суд відмовив у задоволенні зустрічного позову про визнання недійсним договору та задовольнив першій позов про стягнення заборгованості за товар. Такий висновок Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду робить виходячи з наступного: «суди не встановили реальну обізнаність постачальника про наявність обмежень повноважень генерального директора на укладення значних правочинів, а виходили з правової презумпції «не міг не знати». Тому, суди попередніх інстанцій зробили помилковий правовий висновок про те, що постачальник за всіма обставинами не міг не знати про наявні обмеження, адже: 1) ЄДР (як єдине відкрите джерело інформації про органи управління товариства) не містив відомостей про повноваження генерального директора; постачальник міг розумно покладатися на відомості з ЄДР, внесення актуальної інформації до якого було обов'язком покупця, який товариство не виконало; 2) незалежна оцінка майна, яке було предметом спірного договору, не проводилася, тобто його ринкова вартість була невідома; 3) фінансова звітність покупця за 2019 рік в публічному доступі була відсутня, суди не встановили факт ознайомлення постачальника зі звітністю; більше того, суди не встановили, чи була фінансова звітність товариства за 2019 рік взагалі затверджена в передбаченому Законом України «Про акціонерні товариства» порядку, враховуючи дату укладення правочину (02.02.2019 року)».

Суд також наголосив на тому, що «обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи набуває юридичної сили для третьої особи в тому випадку, якщо саме вона, ця третя особа, вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, діяла недобросо-

вісно або нерозумно, зокрема, достеменно знала про відсутність у виконавчого органу товариства необхідного обсягу повноважень або повинна була, проявивши принаймні розумну обачність, знати про це. Тягар доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці третьої особи несе юридична особа».

Висновки викладені у рішенні суду свідчать, що не завжди вчинення значного правочину за відсутності на те згоди уповноваженого органу є підставою для визнання його недійсним, тому сторонами потрібно бути більш обачними при укладенні договору.

На практиці питання віднесення правочину, який укладається з контрагентом до значного правочину ускладнене тим, що сторони не ознайомлюють одна одну зі своєю фінансовою звітністю, оскільки не бажають розкривати інформацію перед контрагентом про фінансовий стан. Найчастіше, сторона правочину, яка відмовляється надавати фінансову звітність аргументує тим, що така інформація є інформацією з обмеженим доступом.

Водночас згідно ч. 1 ст. 21 ЗУ «Про інформацію» інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Відповідно до ч. 2 ст. 14 ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» фінансова звітність підприємств не становить комерційної таємниці, не є конфіденційною інформацією та не належить до інформації з обмеженим доступом, крім випадків, передбачених законом.

Разом з тим, надавати чи не надавати фінансову звітність іншій стороні договору є правом товариства, оскільки законодавство не визначає такого прямого обов'язку. Тому з метою уникнення в подальшому спору, або ж мінімізації ризику його виникнення, наприклад, сторонам договору товариства з обмеженою відповідальністю рекомендується передбачити в договорі умову, якою сторони підтверджують, що загальна вартість договору не перевищує 50 відсотків вартості їх чистих активів відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності, а у разі такого перевищення, сторона зобов'язана надати іншій стороні рішення загальних зборів учасників товариства про надання директору чи іншому виконавчому органу згоди на вчинення цього правочину відповідно до закону чи його схвалення.

Щодо фінансової звітності, то варто звернути увагу, що йдеться саме про останню затверджену фінансову звітність товариства при прийнятті рішення про надання згоди на вчинення значного правочину (його схвалення). На цьому наголошується і в рішеннях суду. Зокрема, у справі № 925/1224/18 про визнання недійсним рішення загальних зборів від 09 вересня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду [7] зазначив, що «з метою дотримання порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на вчинення значного правочину (його схвалення), слід виходити із даних останньої оприлюдненої фінансової звітності станом на момент вчинення такого правочину, а не з тієї, яка буде оприлюднена в майбутньому, хоч і в установлені для цього строки».

В цьому рішенні Верховний Суд також зазначає, що ринкова вартість майна, що є предметом значного правочину, визначається з урахуванням ПДВ. Зокрема зазначається, що «беручи до уваги те, що у договорах купівлі-продажу, який є значним, вартість майна визначена з ПДВ, згідно зі звітом про оцінку вартості нерухомого майна, складеного оцінювачем, ринкова вартість об'єкта оцінки, а саме: комплексу будівель та споруд визначена з урахуванням ПДВ, і рішенням загальних зборів акціонерів, що оскаржується, ринкова вартість майна, що є предметом значного правочину, затверджена відповідно до ціни договорів, тобто з включенням до неї суми податку на додану вартість, Верховний Суд погоджується з висновком суду першої інстанції, що відповідно до Закону України «Про

акціонерні товариства» ринкова вартість майна, що є предметом значного правочину, визначається з урахуванням ПДВ».

Варто звернути також увагу на висновок Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, викладений у Постанові від 06 червня 2018 року (справа № 908/1029/16) про визнання додаткової угоди до договору позики недійсною. Верховний Суд [8] зазначає, що «згідно з п. 9.57 статуту товариства генеральний директор має право приймати самостійні рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є його предметом, становить до 10 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства».

Верховний Суд вважає за необхідне зауважити на тому, що оспорювана додаткова угода укладена до договору позики, який є значним правочином, і є його невід'ємною частиною. Отже, зміна умов значного правочину повинна відбуватись в такому самому порядку, як це передбачено статутом товариства для укладення значних правочинів.

З урахуванням викладеного, Верховний Суд погоджується з висновками обох судових інстанцій про те, що додаткова угода до договору позики підписана не уповноваженою особою, а тому не відповідає вимогам ч. 2 ст. 203 ЦК України, що є підставою для визнання її недійсною (ч. 1 ст. 215 ЦК України). У цьому випадку суд наголошує, що зміна умов значного правочину повинна відбуватися в такому самому порядку, як це передбачено законодавством та статутом товариства для укладення значних правочинів.

Зважаючи на наведене, варто наголосити на тому, що укладаючи правочин, який може кваліфікуватися як значний, кожній стороні договору обов'язково необхідно ознайомитися зі статутами товариств. Необхідно враховувати, що статутними документами контрагента можуть бути передбачені додаткові положення, які містять ті чи інші критерії щодо віднесення правочину до значного. Крім того, в умовах договору слід передбачити, що правочин, який укладається не є значним, а у випадку кваліфікації його як значного, сторона зобов'язана надати іншій стороні рішення про надання згоди на його вчинення чи схвалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляневич О. А. Про предмет значного правочину. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства*: Збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (5–6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2018. С. 15–19.
2. Карчевський К. А. Поняття значного правочину (доктринальний аспект). *Форум права*. 2009. № 3. С. 308–316.
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, справа № 909/207/20 від 07 лютого 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109072194>.
4. Махінчук В. М. Проблемні питання визначення значного правочину за новітнім законодавством України. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства*: Збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (5–6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2018. С. 98–104.
5. Науково-практичний коментар Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» / [В. А. Васильєва, В. В. Луць, Л. В. Сіщук та ін.]; за заг. ред. В. А. Васильєвої. Харків: Право, 2020. 336 с.
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, справа № 911/3039/19 від 09 червня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97926318>.
7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, справа № 925/1224/18 від 09 вересня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91466069>.
8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, справа № 908/1029/16 від 06 червня 2018 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74691763>.